

რეზიუმე

სოციალური კონტროლის შესწავლა გულისხმობს იმ საშუალებათა ერთობლიობის გაცნობას, რომელთა მეშვეობითაც საზოგადოება ან სოციალური ჯგუფი გარანტირებულად უზრუნველყოფს თავისი წევრების კომფორმულ ქცევებს სხვადასხვა როლურ მოთხოვნებთან და მოლოდინებთან მიმართებით, რომლის ფარგლებშიც ადამიანები ურთიერთქმედებენ ერთმანეთთან. სოციალური კონტროლის ერთ-ერთი განსაკუთრებული ფორმაა – თვითკონტროლი, რომელსაც განსაზღვრავენ, როგორც შინაგან კონტროლს. ამ შემთხვევაში ინდივიდი დამოუკიდებლად არეგულირებს თავის ქცევებს, ათანხმებს მას საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებთან. სოციალური კონტროლის 70% ხორციელდება სწორედ თვითკონტროლის მეშვეობით.

არ არსებობს ისეთი საზოგადოება, სადაც მისი ყველა წევრი იქცევა ზოგადი ნორმატიული მოთხოვნების შესაბამისად. ტერმინი „სოციალური გადახრა“ (დევიაცია) ნიშნავს ინდივიდის ან ჯგუფის ქცევებს საყოველთაოდ აღიარებული ნორმების შეუსაბამოდ, რის შედეგადაც ისინი ამ ნორმებს არღვევენ. დევიანტური ქცევის ახსნას შეეცადა - ბიოლოგიური, ფროიდის ფსიქოანალიტიკური თეორიები, რომელთა მიხედვით, ზოგადად ადამიანის ქცევებს ბიოლოგიური ინსტიქტები განსაზღვრავენ, აგრეთვე ფსიქოლოგიური, სოციოლოგიური, ფუნქციონალისტური თეორიები და სხვა. დღეს ამ პრობლემის კვლევით გენეტიკა დაკავებული, თუმცა რაიმე მნიშვნელოვანი ჯერჯერობით მიღწეული არ არის.

საკვანძო სიტყვები: საზოგადოება. სოციალური კონტროლი. დევიაცია. დელიკვანტობა.

Social control and social deviations

Koka kutubidze, professor

Summary

Study of the social control involves the introduction of the combination of the means by which a society or social group is guaranteed to provide its members with the conformal behavior with regard to the various requirements and expectations, where the people interact with each other. One of a special kind of social control is “self-control”, which is defined as an internal control. In this case, the individual regulates his (her) behavior independently, as- sents to the the universally recognized norms. 70% of self- control is carried out by the social control.

There is no such society in which all its members act according to the the general normative requirements. The term “social deviation” means that the behavior of an in- dividual or a group is not adequate to the universally recog- nized norms, accordingly they violate the norms. Freud’s psychoanalytic theories, biological, tried to explain deviant behavior, according to these theories the behavior is deter- mined by the biological instincts, as well as psychologi- cal, sociological, and other functionalist theories. Today, genetics conducts research about this problem, but there is no anything significant.

* * * * *

სოციალური კონტროლის შესწავლა გულისხმობს იმ საშუალებათა ერთობლიობის გაცნობას, რომელთა მეშვეობითაც საზოგადოება ან სოციალური ჯგუ- ფი გარანტირებულად უზრუნველყოფს თავისი წევრების კონფორმულ ქცევას სხვადასხვა როლურ მოთხოვნებთან და მოლოდინებთან მიმართებით, რომლის ფარგლებშიც ადამიანები ურთიერთქმედე- ბენ ერთმანეთთან.

ბუნებრივია, არ არსებობს საზოგადოება, რომელ- საც შეუძლია ფუნქციონირება შემუშავებული წესებ- ისა და ნორმების გარეშე, სადაც განერილი იქნება ყოველი ინდივიდის მიერ საზოგადოებისათვის საჭი- რო მოთხოვნებისა და ვალდებულებების შესრულება.

მაგალითად, თუ ქალაქში ვცხოვრობთ, ჩვენ ვი- ცით, რომ საგზაო მოძრაობის წესებს დაიცავენ პოლიციელის გარეშეც. იგი მხოლოდ არეგულირებს მათ შესრულებას; ადამიანები წავლენ სამუშაოზე გრაფიკის შესაბამისად მაკონტროლებლის მუდმივი ზედამხედველობის გარეშეც. ეს უკანასკნელი მათ მხ- ოლოდ ახსენებს გრაფიკის დაცვის აუცილებლობას. თუ მსგავს წესებს არ იცავენ თავად საზოგადოების წევრები, მაშინ ამ საზოგადოებაში არ არის წესრიგი. საზოგადოების მონესრიგებულობა ეფუძნება ურთი- ერთდაკავშირებულ როლებს, რომელთა შესაბამისა-

დაც ყოველი პიროვნება თავის თავზე იღებს განსაზღვრულ ვალდებულებებს სხვა ადამიანებთან მიმართებით და, იმავდროულად, მოითხოვს სხვებისგან მათი პიროვნული უფლებების მაკორესპონდირებელი ვალდებულებების შესრულებას.

როგორ შეიძლება ორმხრივი უფლება-მოვალეობების სისტემა მოქმედებდეს მთელი ძალისხმევით? ამის ასახსნელად სოციოლოგები იყენებენ ტერმინს „სოციალური კონტროლი“. სოციალური კონტროლის არსის განსაზღვრისათვის სასარგებლო იქნება ჯგუფში ან საზოგადოებაში მისი რეალიზაციის საშუალებების განხილვა.

ე. ფრომი აღნიშნავდა, რომ საზოგადოება მხოლოდ მაშინ ფუნქციონირებს ეფექტურად, როცა მისი წევრები აღწევენ ქცევის ისეთ ტიპს, რომელიც შეესაბამება მათ სურვილს – იმოქმედონ ისე, როგორც უნდა მოქმედებდნენ მოცემული საზოგადოების წევრები. ისინი უნდა აკეთებდნენ იმას, რაც ობიექტურად აუცილებელია საზოგადოებისათვის.

როგორ უნდა აიძულო ადამიანი ნებაყოფლობით დაემორჩილოს იმ კანონებსა და ზნეობრივ ნორმებს, რომლებიც ზღუდავენ მის თავისუფლებას და ხშირად ძალზე მძიმეა მათთვის? – მათში იმ გრძნობების, სურვილებისა და მისწრაფებების კულტივირებით, რომლებიც გაუჩენს სურვილს მოანესრიგოს თავისი ცხოვრება და დაემორჩილოს საზოგადოებრივ კანონებს. ამ კანონების დარღვევამ კი გაუჩინოს გაღიზიანების გრძნობა. სოციალური როლების უმეტესობას ადამიანები წარუმატებლად ასრულებენ არა იმიტომ, რომ მათ არ შეუძლიათ განსაზღვრული როლური მოთხოვნების შესრულება, არამედ იმიტომ, რომ ისინი ან არ იღებენ როლების შინაარსს, ან არ სურთ მათი შესრულება.

სოციალიზაცია, როგორც წესი, აყალიბებს ჩვენს ჩვევებს, სურვილებს და ჩვეულებებს და წარმოადგენს სოციალური კონტროლისა და საზოგადოებაში ნესრიგის დამყარების ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორს. იგი აიოლებს გადაწყვეტილებების მიღებას, გვკარნახობს თუ როგორ უნდა ჩავიცვათ, როგორ მოვიქცეთ, როგორ ვიმოქმედოთ ამა თუ იმ ცხოვრებისეულ სიტუაციაში. ამასთან, ნებისმიერი გადანყვეტილება, რომელიც ეწინააღმდეგება იმ თემებს, რომელთა მიღება და ათვისება ხდება სოციალიზაციის მსვლელობისას, უადგილო, უცნობი და საფრთხის შემცველი გვეჩვენება. სწორედ ამ გზით ხორციელდება თავის ქცევაზე პიროვნების შინაგანი კონტროლის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

თუმცა, ადამიანს არ შეუძლია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობა მხოლოდ შინაგანი კონტროლის საფუძველზე. მის ქცევაზე კვალს ტოვებს ასევე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობა, რომელიც გამოიხატება იმაში, რომ ინდივიდი მრავალი პირველადი ჯგუფის წევრია (ოჯახი, საწარმოო ბრიგადა, კლასი, სტუდენტური ჯგუფი და ა.შ.). ყოველ მათგანს გააჩნია როგორც მოცემული, ასევე მთლიანად საზოგადოებისათვის სპეციფიკური ზნე-ჩვეულებებისა და ინსტიტუციონალური ნორმების

დამკვიდრებული სისტემა.

ზოგადად, ჯგუფური სოციალური კონტროლის განხორციელების შესაძლებლობა განპირობებულია პირველად სოციალურ ჯგუფში ყოველი ინდივიდის ჩართულობით. ასეთი ჩართულობის აუცილებელი პირობაა ის გარემოება, რომ ინდივიდს შეუძლია გაიზიაროს მოცემული ჯგუფის მიერ აღიარებული იმ კულტურული ნორმების განსაზღვრული მინიმუმი, რომლებიც შეადგენენ ფორმალური ან არაფორმალური ქცევის კოდექსს.

ამგვარი წესისგან ყოველი გადახრა უცილობლად იწვევს ასეთი ქცევის გაკიცხვას გარკვეული სოციალური ჯგუფის მხრიდან. დარღვეული ნორმის მნიშვნელობის შესაბამისად, შესაძლებელია ჯგუფის მხრიდან გაკიცხვისა და სანქციების ფართო დიაპაზონი – უბრალო შენიშვნიდან მოცემული სოციალური ჯგუფიდან გაძევებით დამთავრებული.

სოციალური კონტროლის გამოყენების ეფექტიანობა და დროულობა ყოველთვის როდია ერთნაირი ყველა პირველად კოლექტივში. ნორმის დამრღვევ ინდივიდზე ჯგუფური ზეწოლა დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე, პირველ რიგში კი მოცემული ინდივიდის სტატუსზე. ჯგუფში მაღალი და დაბალი სტატუსის მქონე პირების მიმართ ჯგუფური ზეწოლის სხვადასხვა ხერხები გამოიყენება. პირველად ჯგუფში მაღალი სტატუსის მქონე პიროვნების ან ჯგუფის ლიდერების ერთ-ერთი უმთავრესი მოვალეობაა ძველი კულტურული ნიმუშების შეცვლა და ახალი ნიმუშების, ურთიერთქმედების ახალი საშუალებების შექმნა. თუმცა, ჯგუფური ნორმებიდან გადახედვისას ყოველ ლიდერს უნდა ჰქონდეს გაცნობიერებული ის აუცილებელი ზღვარი, რომელსაც არ უნდა გადააბიჯოს. ამ საზღვრის იქით იგი მოექცევა ჯგუფის დანარჩენი წევრების მხრიდან ჯგუფური სოციალური კონტროლის ზემოქმედების ქვეშ და დასრულდება მისი, როგორც ლიდერის, გავლენა.

მრავალი პრიმიტიული ან ტრადიციული საზოგადოება წარმატებით აკონტროლებს ინდივიდთა ქცევას ზნეობრივი ნორმების და, აქედან გამომდინარე, პირველადი ჯგუფის არაფორმალური ჯგუფური კონტროლის მეშვეობით. ფორმალური კანონები ან სასჯელი ასეთ საზოგადოებებში სავალდებულო არ არის. მაგრამ ადამიანების დიდ, რთულ პოპულაციებში, სადაც გადაჯაჭვულია მრავალი კულტურული კომპლექსი, ფორმალური კონტროლი, კანონები და სხვადასხვა ტიპის დასჯის სისტემა. იგი მუდმივად ვითარდება და სავალდებულო ხდება. იმ შემთხვევაში, თუ ინდივიდი სავსებით იკარგება ბრბოში, არაფორმალური კონტროლი არაეფექტური ხდება და იქმნება ფორმალური კონტროლის აუცილებლობა.

მაგალითად, ტომობრივ კლანში, რომლის რიცხოვნობა ორიდან სამ ათეულ ნათესავამდეა, წარმატებით შეიძლება მოქმედებდეს არაფორმალური კონტროლის სისტემა საკვების განაწილებაზე. კლანის ყოველი წევრი იღებს იმდენ საკვებს, რამდენიც მას სჭირდება და შეაქვს საერთო ფონდში იმდენი საკვე-

ბი, რამდენის შეტანაც შეუძლია. თუმცა, რამდენიმე ასეული მაცხოვრებლით დასახლებულ სოფელში ასეთი განაწილება უკვე შეუძლებელია, რადგან ძალზე ძნელია არაფორმალურად შემოსულობებისა და ხარჯების გაანგარიშება მხოლოდ დაკვირვების საფუძველზე. ცალკეული ინდივიდის სიზარმაცე და სიხარბე განაწილების ამგვარ სისტემას შეუძლებელს ხდის.

ამრიგად, მოსახლეობის მაღალი რიცხოვნობისა და უფრო გართულებული კულტურული ურთიერთობების პირობებში გამოიყენება ე.წ. მეორეული (მეორადი) ჯგუფური კონტროლი – კანონები, სხვადასხვა ძალისმიერი რეგულატორები, ფორმალური პროცედურები. როცა ცალკეულ ინდივიდებს არ სურთ ამ რეგულატორების დაცვა, ჯგუფი (ან საზოგადოება) აიძულებს მათ მოქცნენ ისე, როგორც სხვები იქცევიან. თანამედროვე საზოგადოებაში არსებობს მკაცრად განერილი წესები ან იძულების გზით კონტროლის სისტემა. იგი წარმოადგენს ნორმიდან გადახრის სხვადასხვა ტიპების შესაბამისად გამოყენებული მოქმედი სანქციების ნაკრებს (სოციალური კონტროლი იძულებით).

არსებობს განსხვავებული კონტროლის ფორმაც – თვითკონტროლი. თვითკონტროლს განსაზღვრავენ შინაგან კონტროლს: ინდივიდი დამოუკიდებლად არეგულირებს თავის ქცევას, ათანხმებს მას საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებთან. სოციალიზაციის პროცესში ნორმები იმდენად შეუვალია, რომ, ხშირ შემთხვევაში, ადამიანები მათი დარღვევისას განიცდიან უხერხულობისა და დანაშაულის განცდას. მათ უჩნდებათ დანაშაულის გრძნობა და საუბრობენ სინდისის ქეჯნაზე. სინდისი – შინაგანი კონტროლის გამოვლინებაა.

საყოველთაოდ აღიარებული ნორმები, როგორც რაციონალური განაწესები, რჩება ცნობიერების სფეროში, რომლის ქვეშაც განთავსებულია ქვეცნობიერის, ანუ არაცნობიერის სფერო, რომელიც შედგება სტიქიური იმპულსებისგან. თვითკონტროლი ნიშნავს ბუნებრივი (ბუნებითი) სტიქიის შეკავებას. იგი ეფუძნება ნებისყოფას. ცნობიერება – სოციალური კონტროლის ყველაზე ეფექტური ფორმაა. მაგრამ იგი იქმნება ყველაზე ძვირი და ხშირად ძალზე არაეფექტური პროცესის – სოციალიზაციის შედეგად, რომლის დროსაც ინდივიდს უწევს ბრძოლა საკუთარ ქვეცნობიერთან, ანუ ყველაზე უმართავ ძალასთან.

ჭიანჭველების, ფუტკრებისა და, თუნდაც მაიმუნებისაგან განსხვავებით, ადამიანებს შეუძლიათ კოლექტიური ურთიერთქმედების გაგრძელება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ყოველი ინდივიდი მიმართავს თვითკონტროლს. მოზრდილ ადამიანზე, რომელსაც არ შეუძლია თავისი თავის გაკონტროლება, ამბობენ, რომ იგი „ჩარჩა ბავშვობაში“. იმპულსური ქცევა, საკუთარი სურვილებისა და ახირების მართვის შეუძლებლობა სწორედ ბავშვობისთვის არის დამახასიათებელი. იმპულსურ ქცევას ამიტომაც უწოდებენ ინფანტილიზმს. და, პირიქით,

რაციონალური ნორმების ვალდებულებების, მტკიცე ნებისყოფის შესატყვისი მოქმედებები ზრდასრულობის ნიშანს წარმოადგენს.

კვლევის შედეგად დადგენილია, რომ სოციალური კონტროლის 70% ხორციელდება სწორედ თვითკონტროლის მეშვეობით. რაც უფრო მეტად აქვთ განვითარებული საზოგადოების წევრებს თვითკონტროლი, მით ნაკლებად უწევს საზოგადოებას გარეგანი კონტროლის მექანიზმების გამოყენება და, პირიქით, ნაკლებად აქვთ განვითარებული თვითკონტროლის პირობებში უფრო ხშირად ამოქმედდება-ხოლმე სოციალური კონტროლის ინსტიტუტები, კერძოდ, არმია, სასამართლო, სახელმწიფო და სხვ.

ამრიგად, რაც უფრო სუსტია თვითკონტროლი, შესაბამისად, მით უფრო მკაცრია გარეგანი კონტროლი. თუმცა მკაცრი გარეგანი კონტროლი, მოქალაქეებზე წვრილმანი მზრუნველობა, აფერხებს თვითშეგნებისა და ნების გამოვლენის განვითარებას, ახშობს შინაგან ნებისყოფას. ასე იქმნება ჩაკეტილი წრე, რომელშიც მსოფლიო ისტორიის განმავლობაში არაერთხელ აღმოჩენილა არაერთი საზოგადოება. ამ წრის სახელწოდებაა დიქტატურა. ხშირად დიქტატურას ამყარებენ დროებით, მოქალაქეების საკეთილდღეოდ და წესრიგის დამყარების მიზნით. მაგრამ იგი დიდხანს რჩება, ხალხის საზიანოდ და უფრო მეტ თვითნებობას ბადებს. იძულებით კონტროლს მიჩვეული მოქალაქეები ძალიან ხშირად აღარ ავითარებენ შიდა კონტროლს. თანდათანობით განიცდიან დეგრადაციას, როგორც სოციალური არსებები, რომელთაც აქვთ უნდარი თავის თავზე აიღონ პასუხისმგებლობა და გარეგანი იძულების (დიქტატურის) გარეშე თავი გაართვან პრობლემებს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დიქტატურის დროს მათ არავინ ასწავლის რაციონალური ნორმების შესაბამისად ქცევას.

არ არსებობს ისეთი საზოგადოება, სადაც მისი ყველა წევრი იქცევა ზოგადი ნორმატიული მოთხოვნების შესაბამისად. სწორედ ტერმინი „სოციალური გადახრა“ ნიშნავს ინდივიდის ან ჯგუფის ქცევას საყოველთაოდ აღიარებული ნორმების შეუსაბამოდ, რის შედეგადაც ისინი ამ ნორმებს არღვევენ. სოციალურმა გადახრებმა შეიძლება მიიღოს სხვადასხვაგვარი ფორმა. ახალაგაზრდა დამნაშავეები, ასკეტები, გამოუსწორებელი ცოდვილები, გენიოსები, ნოვატორი მხატვრები, მკვლევები – ყველა ის ადამიანი, რომელთაც აქვთ გადახრა საყოველთაოდ აღიარებული ნორმებიდან ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ისინი დევიანტებს წარმოადგენენ.

მცირერიცხოვან მარტივ საზოგადოებაში, რომელსაც ნორმათა მარტივი სტრუქტურა აქვს, ნორმიდან გადახრილი ქცევა ადვილად დგინდება და კონტროლდება. სოციალური ნორმების რთული სტრუქტურის მქონე საზოგადოებებში კი საყოველთაოდ აღიარებული ქცევიდან გადახრა მნიშვნელოვნად იზრდება და უჩვეულო მასშტაბებს აღწევს.

ერთ ინდივიდს შეიძლება ჰქონდეს გადახრები სოციალურ ქცევაში, მეორეს – პიროვნულ ორგანიზაცი-

აში, მესამეს – სოციალურ სფეროშიც და პიროვნულ ორგანიზაციაშიც. სოციოლოგებს უპირველესად აინტერესებთ კულტურული, ზნეობრივი გადახრები, ფსიქოლოგებს კი აინტერესებთ ფსიქიკური გადახრები პიროვნული ორგანიზაციის ნორმებიდან: ფსიქოზები, ნევროზები, პარანორმალური მდგომარეობები და ა.შ. თუ გადახრათა ეს ორი ტიპი თანხვედრილია, მაშინ კულტურის ნორმებიდან გადახრას ახორციელებს ფსიქიკურად არანორმალური ადამიანი.

სექსუალური გადახრები, ალკოჰოლიზმი, ნარკომანია, აზარტული თამაშებისადმი მიდრეკილება და სოციალური ქცევისგან მრავალ სხვა გადახრას ასევე უკავშირებენ პიროვნულ დეზორგანიზაციას, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ფსიქიკურ გადახრას.

ბუნებრივია, პიროვნული დეზორგანიზაცია ნორმიდან გადახრილი ქცევის ერთადერთი მიზეზი არ არის. ჩვეულებრივ, ფსიქიკურად არანორმალური ადამიანები ხშირ შემთხვევაში ასრულებენ საზოგადოებაში მიღებულ ყველა წესსა და ნორმას და, პირიქით, ფსიქიკურად სრულიად ნორმალური ადამიანებისთვის ხშირად დამახასიათებელია ძალზე სერიოზული გადახრები. თუ რატომ ხდება ასე, – აინტერესებთ როგორც სოციოლოგებს, ასევე ფსიქოლოგებს.

ზოგადად, განასხვავებენ ნორმიდან გადახრის ორ იდეალურ ტიპს:

ინდივიდუალური, როცა ცალკეული ინდივიდები არღვევენ თავიანთი სუბკულტურის ნორმებს;

ჯგუფური – განიხილება, როგორც დევიანტური ჯგუფის კონფორმისტული ქცევა მისი სუბკულტურის მიმართ.

რეალურ ცხოვრებაში დევიანტური პიროვნებები არ ექვემდებარებიან მკაცრ დაყოფას ზემოთ აღნიშნულ ორ ტიპად. ძალზე ხშირად გადახრის ეს ორი ტიპი ურთიერთგადამკვეთია.

ამერიკელი სოციოლოგი ედვინ ლებერტი მიანიშნებდა პირველად და მეორად გადახრებზე. კონცეფცია კი ასეთი ტიპის დევიანტობაზე პირველად დეტალურად ჩამოაყალიბა ჰ. ბეკერმა. იგი გვეხმარება დავინახოთ დევიანტური ქცევით გამორჩეული ზრდასრული პიროვნების ჩამოყალიბების პროცესი.

პირველ გადახრაში იგულისხმება პიროვნების ნორმიდან გადახრილი ქცევა, რომელიც არსებითად შეესაბამება საზოგადოებაში მიღებულ კულტურულ ნორმებს და რომელიც საზოგადოების მხრიდან სუსტი რეაქციებით გამოირჩევა. მოცემულ შემთხვევაში ინდივიდის მიერ განხორციელებული გადახრები იმდენად უმნიშვნელო და მოსათმენია, რომ იგი სოციალურად არ კვალიფიცირდება დევიანტად და არც მიიჩნევა თავს ასეთად. მისთვის და გარშემოყოფათვის გადახრა ერთგვარ სიანცედ, ექსცენტრიულობად ან, უარეს შემთხვევაში, შეცდომად გამოიყურება. საზოგადოების ყოველი წევრი ცხოვრების მანძილზე მრავალ წერილ დარღვევას ახორციელებს, თუმცა, უმეტეს შემთხვევაში, გარშემოყოფები ასეთ ადამიანებს არ მიიჩნევენ დევიანტებად. დევიანტები პირველად რჩებიან მანამ, სანამ მათი ქმედებები რჩება სოციალურად მიღებული როლის ფარგლებში.

მეორად გადახრას უწოდებენ ჯგუფში არსებული ნორმიდან გადახრას, რაც სოციალურად ალიქმება დევიანტად. პიროვნებაც ამ შემთხვევაში იდენტიფიცირდება დევიანტად. ხანდახან, ნორმიდან გადახრილი მოქმედების (გაუპატიურება, ჰომოსექსუალიზმი, ნარკოტიკების გამოყენება და ა.შ.) განხორციელების, ან ინდივიდის შეცდომის ან ცრუ ბრალდების შედეგად მას მიეკერება დევიანტის იარლიყი. იარლიყის მიკერების ეს პროცესი ინდივიდის ცხოვრების გადამწყვეტი მომენტი შეიძლება გახდეს. მართლაც, საყოველთაოდ მიღებული ნორმებიდან პირველადი გადახრის განხორციელების შემდეგ ინდივიდი აგრძელებს ცხოვრებას ძველებურად, იკავებს იმავე ადგილს სტატუსებისა და როლების სისტემაში, ძველებურად ურთიერთქმედებს ჯგუფის წევრებთან. მაგრამ როგორც კი მიეკერება დევიანტის იარლიყი, მაშინვე თავს იჩენს ჯგუფთან მრავალი სოციალური კავშირის გადანწყვეტის, მისგან იზოლაციის ტენდენციაც კი. ასეთი პირი შეიძლება ჩამოაშორონ საყვარელ სამუშაოს, პროფესიას, განუდგნენ წესიერი ადამიანები, დაიმსახუროს „კრიმინალური“ პიროვნების სახელი.

ამრიგად, მეორადი გადახრა ძირეულად ცვლის ადამიანის ცხოვრებას. იქმნება ხელსაყრელი პირობები ნორმიდან გადახრილი ქცევის აქტის გასამეორებლად. გადაცდომის განმეორების შემდეგ უფრო ძლიერდება იზოლაცია, იყენებენ სოციალური კონტროლის უფრო მკაცრ ზომებს, ხოლო პირი შეიძლება გადავიდეს მდგომარეობაში, რომელიც ხასიათდება მუდმივად გადახრილი ქცევით.

ალსანიშნავია, რომ ნორმიდან გადახრილი ქცევა ყოველთვის ფასდება მოცემულ საზოგადოებაში მიღებული კულტურის თვალსაზრისით. ეს შეფასება იმაში მდგომარეობს, რომ ზოგიერთ გადახრას განსჯიან, ზოგიერთს კი ახალისებენ. მაგალითად, მოხეტიალე ბერი ზოგიერთ საზოგადოებაში მიიჩნევა წმინდანად, ზოგიერთში კი უსაქმურად. ჩვენს საზოგადოებაში გენიოსად, გმირად, ლიდერად, ხალხის რჩეულად მიჩნეული ადამიანები კულტურულად მოწონებული გადახრების მაგალითებია. ასეთი გადახრები დაკავშირებულია განდიდების ანუ სხვებზე აღმატების ცნებასთან, რაც ქმნის გადახრის საფუძველს. ყოველ ჩვენგანს აქვს თავისი წარმოდგენა განდიდების ცნებაზე. იგივე შეიძლება ითქვას ჯგუფურ წარმოდგენებზე. გარდა ამისა, უდიდესი ადამიანების რანგირება დროთა განმავლობაში იცვლება. მაგალითად, როცა ჩნდება საზოგადოების დაცვის მოთხოვნილება, მნიშვნელობით პირველ ადგილს იკავებენ გამოჩენილი მხედართმთავრები, სხვა დროს უდიდეს ადამიანებად შეიძლება აღიარონ პოლიტიკური, კულტურის მოღვაწეები, მეცნიერები. შევეცდებით, გამოვყოთ ის თვისებები და ქცევის საშუალებები, რომლებიც შეიძლება მოწონებული გადახრის საფუძველი გახდეს.

ზეინტელექტუალობა. ამაღლებული ინტელექტუალობა შეიძლება განვიხილოთ ისეთ ქცევის საშუალებად, რომელიც უშუალოდ იწვევს სოციალ-

ურად მოწონებულ გადახრას. ინტელექტუალური „საშუალოსნობა“ შეუძლებელია მსხვილი მეცნიერის ან კულტურული მოღვაწის როლის შესრულებისას, მაშინ, როცა ზეინტელექტუალურობა ნაკლებად აუცილებელია მსახიობის, სპორტსმენის ან პოლიტიკური ლიდერისათვის. ამ როლებისათვის უფრო მნიშვნელოვანია სპეციფიკური ტალანტი, ფიზიკური ძალა, ძლიერი ხასიათი. ზეინტელექტუალურობა შეიძლება ნაკლებად კი იყოს ზოგიერთი როლის შესრულებისას, რადგან პიროვნებას ჯგუფის დანარჩენი წევრებისგან იზოლაციაში აქცევს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, განდიდება ინტელექტუალობის საფუძველზე შესაძლებელია ადამიანთა საქმიანობის მხოლოდ ცალკეულ, მკაცრად განსაზღვრულ სფეროებში. ზეინტელექტუალობის ფაქტორი არც ისე პოპულარულია ხალხში, რომელიც უფრო აფასებს მტკიცე ხასიათს და ქარიზმატულ, ნებისყოფიან პიროვნებას.

განსაკუთრებული მიდრეკილებები გვაძლევს საშუალებას გამოვავლინოთ უნიკალური თვისებები – საქმიანობის ძალზე ვიწრო, სპეციფიკურ უბნებზე. სპორტსმენის, მსახიობის, ბალერინის, მხატვრის განდიდება უფრო დამოკიდებულია ადამიანის განსაკუთრებულ მიდრეკილებაზე, ვიდრე მის ზოგად ინტელექტუალობაზე. ცალკეული ინტელექტუალური უნარები ხშირად აუცილებელია განსაკუთრებულ მიდრეკილებათა რეალიზაციისათვის, მაგრამ, ჩვეულებრივ, ცნობადი სახეები თავიანთი საქმიანობის მიღმა არაფრით გამოირჩევიან დანარჩენი ადამიანებისგან.

პიროვნული თვისებები, რა თქმა უნდა, წარმატებების მიღწევის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია, ხშირად – ყველაზე მნიშვნელოვანიც. შემთხვევითი როდია, რომ მრავალ უდიდეს ადამიანს გააჩნია რაიმე განსაკუთრებული პიროვნული თვისება. ბედნიერი შემთხვევა გენიოსად ვერ აქცევს ადამიანებს, მაგრამ შეიძლება ხელი შეუწყოს მათი უნარის გამოვლენას საქმიანობის განსაზღვრულ სფეროებში. იქნებოდა კი ნაპოლეონი იმპერატორი, რომ არ ყოფილიყო საფრანგეთის დიდი რევოლუცია? ვინ იქნებოდა არაერთი პოლიტიკური მოღვაწე, რომ არ ყოფილიყო სოციალური რყევები, ბედის მოულოდნელი შემობრუნება, რამაც ისინი საზოგადოებაზე მაღლა დააყენა? დიდი მიღწევები მხოლოდ მკაფიოდ გამოხატული ტალანტი და სურვილი არ არის, იგი იმავდროულად მათი გამოვლინებაა განსაზღვრულ დროსა და განსაზღვრულ ადგილას. რა თქმა უნდა, ამ მოვლენას ვერ მივუდგებით როგორც მეცნიერულ ფაქტორს, თუმცა არც მათი გაუთვალისწინებლობა იქნება სწორი.

საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ ექსტრაორდინალური პიროვნული მიღწევების ფაქტორების უმრავლესობის გამოყოფა და გაზომვა რთულია, თუმცა უნდა გავითვალისწინოთ მათი ძირითადი ნაწილის არსებითი გავლენა საზოგადოებაზე, რაც ხელს უწყობს სოციალურად მოწონებულ გადახრებს.

მიჩნეულია, რომ საზოგადოებათა უმეტესობა მხარს უჭერს და ახალისებს საყოველთაოდ აღიარებული კულტურის ფასეულობების განვითარებისაკენ მიმართული ექსტრაორდინალური მიღწევებისა და აქტივობის ფორმით გამოვლენილ სოციალურ გადახრებს. რაც შეეხება ზნეობრივი ნორმების და კანონების დარღვევებს, იგი საზოგადოების განსჯის საგანი ყოველთვის იყო და შესაბამისადაც ისჯებოდა.

საინტერესოა, რა უდევს საფუძვლად, რა განაპირობებს ადამიანის ნორმიდან გადახრას, რაც თავისთავად დევიანტური ქცევის შესახებ მრავალი, ხშირ შემთხვევაში ურთიერთგამომრიცხავი თვისების წარმოშობის საფუძველი გახდა. საკითხი მეტად რთული, მრავალფეროვანი და პრობლემურია. მიუხედავად გარკვეული წარმატებებისა, იგი არ შეიძლება ბოლომდე გაცნობიერებულად და გადანყვეტილად ჩაითვალოს.

ერთ-ერთი თეორია, რომელიც დევიანტური ქცევის ახსნას შეეცადა – ბიოლოგიური თეორიაა, მის მიხედვით, ზოგადად ადამიანის ქცევებს ბიოლოგიური ინსტინქტები განსაზღვრავენ, ამიტომ განმსაზღვრელ ფაქტორად დევიანტური მოვლენების კვლევისას ბიოლოგიური საფუძვლები მიიჩნეოდა.

1. ბიოლოგიური – ლომბროზო, შელდონი დევიაციის მიზეზს წარმოადგენს ფიზიკური თავისებურებები;
2. ფსიქოლოგიური, ფსიქოანალიტიკური თეორია, ფროიდი – დევიაცია, კერძოდ თვითმკვლელობა, ხდება გამოკვეთილი სოციალური ნორმის დარღვევის ან არარსებობის შედეგად;
3. სოციალური დეზორგანიზაცია – მრავალი სახის დევიაცია წარმოიქმნება იმ შემთხვევებში, როცა კულტურული ფასეულობები, ნორმები და სოციალური კავშირები ირღვევა, სუსტდება ან წინააღმდეგობრივი ხდება;
4. ანომია – მერტონი – დევიაცია იზრდება, როცა შეინიშნება განხეთქილება მოცემულ კულტურაში მოწონებულ მიზნებსა და მათი მიღწევის სოციალურ საშუალებებს შორის;
5. კულტუროლოგიური თეორიები – სელინი, მილგრი, კლაუორდი – დევიაციის მიზეზია კონფლიქტები სუბკულტურის ნორმებსა და გაბატონებული კულტურის ნორმებს შორის;
6. სტიგმატიზაციის თეორია, იარლიყის მიკერება – ბეკერი – დევიაცია ერთგვარი დაღია, რომელსაც ძალაუფლებით აღჭურვილი ჯგუფები ახვევენ ნაკლებად დაცული ჯგუფის ქცევებს;
7. რადიკალური კრიმინოლოგია – ო. თურკი, რ. კვინი – დევიაცია წარმოადგენს კაპიტალისტური საზოგადოების ნორმებთან დაპირისპირების შედეგს.

ფიზიკური ტიპების ყველა თეორიის ძირითადი წანამძღვარი მდგომარეობს იდეაში, რომ პიროვნების განსაზღვრული ფიზიკური ნიშნები წინასწარ განსაზღვრავენ მათ მიერ ნორმებიდან სხვადასხვა გადახრის შესაძლებლობებს. საზოგადოებაში დიდი ხანია დამ-

კვიდრდა გამოთქმა: „მკვლელის ხიფათი“, „უმინდურის სახის ნაკვებები“ და ა.შ. ფიზიკური ტიპების თეორიის მიმდევრებს შორის შეიძლება დავასახელოთ ჩ. ლომბროზო, ე. კრეტშმერი, ვ. შელდონი. ამ ავტორების ნაშრომებში ფიგურირებს ერთი ძირითადი იდეა: განსაზღვრული ფიზიკური კონსტიტუციის მქონე ადამიანები მიდრეკილი არიან საზოგადოების მიერ განსჯადი სოციალური გადახრებისაკენ.

თანამედროვე თეორიებიდან ყველაზე სრულყოფილად შეიძლება ჩაითვალოს უილიამ შელდონის თეორია. მან გამოყო ადამიანის თვისებების სამი ძირითადი ტიპი, რომლებიც, მისი მოსაზრებით, გავლენას ახდენენ ნორმიდან გადახრილ ქცევად წოდებული მოქმედებების განხორციელებაზე, კერძოდ: ენდომორფული ტიპი (მრგვალი ფორმები, ქარბი ნონა), მეზომორფული ტიპი (დაკუნთული, ათლეთური ტიპი), ექტომორფული ტიპი (სიგამხდრე). ვ. შელდონმა აღწერა ქცევის განმსაზღვრელი სახეები, რომლებიც დამახასიათებელია თითოეული ტიპისათვის: მაგალითად, დამნაშავეები და ალკოჰოლიკები ძირითადად მიეკუთვნებიან მეზომორფულ ტიპებს. დღეს პრაქტიკამ დაადასტურა ფიზიკური ტიპების თეორიების არასრულყოფილება, თუმცა ამ პრობლემის კვლევისას, ბიოლოგიური ფაქტორის სრულიად უგულვებელყოფა არ იქნებოდა მართებული.

ნორმიდან გადახრილი ქცევების ფსიქონალიტიკურ თეორიებს საფუძვლად უდევს პიროვნების ცნობიერებაში მიმდინარე კონფლიქტების შესწავლა. ზ. ფროიდის თეორიის თანახმად, ყოველ პიროვნებას აქტიური ცნობიერების საფარველქვეშ აქვს ქვეცნობიერის სფერო. ქვეცნობიერი – ეს არის ჩვენი ფსიქიკური ენერგია, რომელშიც თავმოყრილია ყველაფერი ბუნებრივი, პირველყოფილი, უსაზღვრო, დაუნდობელი. ქვეცნობიერი – ეს არის ადამიანის ბიოლოგიური არსი, რომელსაც არ განუცდია კულტურის გავლენა. ადამიანს შეუძლია თავი დაიცვას საკუთარი ბუნებრივი „უკანონო“ მდგომარეობისგან საკუთარი „მე“-ს, ასევე „ზე-მე“-ს ჩამოყალიბების გზით, რასაც განსაზღვრავს მხოლოდ საზოგადოების კულტურა. ადამიანური „მე“ და „ზე-მე“ მუდმივად აკავებენ ქვეცნობიერ ძალებს, ზღუდავენ ჩვენს ინსტინქტებს და ე.წ. მიწიერ ვნებებს. თუმცა, შეიძლება შეიქმნას მდგომარეობა, როცა შინაგანი კონფლიქტები „მე“-სა და ქვეცნობიერს შორის, ასევე „ზე-მე“-სა და ქვეცნობიერს შორის შეუძლებელს ხდის დაცვას და გარეთ გამოდის ჩვენი შინაგანი, კულტურისგან შორს მყოფი შინაარსი. ამ შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს გადახრა ინდივიდის გარემომცველი სოციალური გარემოცვის მიერ შემუშავებული კულტურული ნორმებიდან.

ფროიდის თვალსაზრისით, ადამიანის მოქმედებას, ქცევებს სამი ურთიერთმოქმედი ინსტანცია განსაზღვრავს – „იგი“, „მე“ და „ზე-მე“. „იგი“ ბიოლოგიურ მოთხოვნილებათა და ლტოლვათა სფეროს განსაზღვრავს, „მე“ – ცნობიერების სფეროა, ხოლო „ზე-მე“ საზოგადოებიდან მომდინარე და ინდივიდის

ცნობიერებაში დაღეჭილი ძირითადად ზნეობრივი ხასიათის შეხედულებები, მოთხოვნები და ნორმების სფერო.

ცხადია, რომ ამ თვალსაზრისში არის ჭეშმარიტების მარცვალი, თუმცა ადამიანური „მე“-ს სტრუქტურაში შესაძლო დარღვევების, ასევე შესაძლო სოციალური გადახრების განსაზღვრა და დიაგნოსტიკა უკიდურესად გაძნელებულია შესწავლის ობიექტის შენიღბულობის გამო. ამასთანავე, მიუხედავად იმისა, რომ ყოველი პიროვნებისთვის დამახასიათებელია კონფლიქტი ბიოლოგიურ მოთხოვნილებებსა და კულტურულ აკრძალვებს შორის, ყველა როდი ხდება დევიანტი.

და მაინც, რატომ ჩნდებიან დევიანტები?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემას ცდილობენ სოციალური გადახრების სოციოლოგიური ანუ კულტურული თეორიები. ამ თეორიების შესაბამისად, ინდივიდები დევიანტები ხდებიან მაშინ, როცა მათი საზოგადოებაში ჩართულობა, სოციალიზაციის პროცესი წარუმატებელია ზოგიერთ სრულად განსაზღვრულ ნორმებთან მიმართებაში და ეს წარუმატებლობა, შესაბამისად, აისახება პიროვნების შინაგან სტრუქტურაზე. თუ სოციალიზაციის პროცესები წარმატებულია, ინდივიდი თავდაპირველად განიცდის ადაპტაციას მისი გარემომცველი ნორმების მიმართ, შემდეგ კი აღიქვამს მას იმგვარად, რომ საზოგადოების მოწონებული ნორმები და ფასეულობები ხდება მისი ემოციონალური მოთხოვნილება, ხოლო კოლტურული აკრძალვები – მისი ცნობიერების ნაწილი. ამ შემთხვევაში ინდივიდის შეცდომები იშვიათია და ყველამ იცის, რომ იგი არ წარმოადგენს მის ჩვეულებრივ ქცევას.

მორალური ფასეულობებისა და ქცევითი ნორმების სწავლების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ოჯახი. როცა ბავშვის სოციალიზაცია სრულყოფილია, მტკიცე და ჯანსაღი ოჯახის პირობებში, იგი ყალიბდება და ვითარდება საკუთარ თავსა და გარემოცვაში დარწმუნებულ, კარგად აღზრდილ პიროვნებად, რომელიც მოქმედ კულტურულ ნორმებს აღიქვამს როგორც სამართლიანსა და უალტერნატივოს. იგი გარკვეულწილად ორიენტირებულია თავის მომავალზე. თუ ოჯახური ცხოვრება რაიმე კუთხით არაადაპტაციურობისა, ბავშვებს ხშირად აქვთ პრობლემები აღზრდაში, ნორმების ათვისებაში და ავლენენ ნორმისგან გადახრილ ქცევას.

ახალგაზრდებში დანაშაუების პრობლემის მრავალრიცხოვანმა კვლევებმა დაადასტურეს, რომ ნორმიდან გადახრილი ქცევის ჩამდენი ახალგაზრდების დაახლოებით 85% იზრდება არახელსაყრელ ოჯახურ გარემოში. სოციალური ფსიქოლოგიის ამერიკელმა მკვლევარებმა გამოიკვლიეს 5 ძირითადი ფაქტორი, რომელიც ავლენს ოჯახური გარემოს არახელსაყრელობას: ზემოქმედება მამის დისციპლინა (უხეშობა, არაადეკვატურობა, გაგების დეფიციტი); დედის არასაკმარისი ზედამხედველობა (გულგრილობა, უზრუნველყოფა); მამასთან არასაკმარისი კონტაქტი; დედასთან არასაკმარისი კონტაქტი (სიცივე, მტრუ-

ლი დამოკიდებულება); ოჯახური ერთიანობის არარსებობა (სკანდალები, მტრული დამოკიდებულება, ერთმანეთის სიძულვილი). ყველა ეს ფაქტორი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ოჯახში ბავშვის სოციალიზაციის პროცესზე და, აქედან გამომდინარე, ხშირ შემთხვევაში განაპირობებს ნორმიდან გადახრილ ქცევას.

თუმცა, ძალზე ხშირია შემთხვევები, როცა ნორმიდან გადახრილ ქცევას ავლენენ სავსებით კეთილგანწყობილ ოჯახურ გარემოში აღზრდილი ადამიანები. საქმე ის გახლავთ, რომ ოჯახი საზოგადოების ერთადერთი (თუმცა უმნიშვნელოვანესი) ინსტიტუტი არ არის, რომელიც მონაწილეობს პიროვნების სოციალიზაციაში. ბავშვობიდან შეთვისებული ნორმები დროთა განმავლობაში შეიძლება გადაიხედოს ან უარყონ არსებულ სინამდვილესთან, კერძოდ კი სოციალურ გარემოცვასთან ურთიერთქმედებისას.

რთულ, მუდმივად ცვალებად საზოგადოებაში, სადაც არ არის ერთიანი და უცვლელი ნორმათა სისტემა, სხვადასხვა სუბკულტურების ნორმები და კულტურული ფასეულობები ხშირად წინააღმდეგობრივია და შესაძლოა უპირისპირდებოდნენ ერთმანეთს. ხშირად მშობლები აღმოჩნდებიან ისეთ სიტუაციაში, როცა ბავშვის აღზრდა ოჯახში ეწინააღმდეგება სხვა სოციალური ჯგუფებისა თუ ინსტიტუტების გავლენას. ასე, მაგალითად, მშობლები იძულებული არიან ებრძოლონ თავიანთი შეილების გადაჭარბებულ იდეოლოგიზაციას, კომერციული სულისკეთების, ჯგუფური დაჯგუფებების, მასობრივი კულტურის, პოლიტიკური ვითარების წინააღმდეგობრიობის გავლენას და ა.შ. ასეთ შემთხვევაში გარდაუვალია ნორმებისა და ფასეულობების კონფლიქტი. ის, რასაც ბავშვებს სახლში ეუბნებიან, მათ სიცრუედ ეჩვენებათ, მწვავედ კონფლიქტი მამებისა და შვილების სუბკულტურებს შორის. ჩვენს რთულ საზოგადოებაში არსებობს უამრავი კონფლიქტური ნორმატიული ნიმუში, რომლებიც ხელს უწყობენ ნორმიდან გადახდილი ქცევის ფენომენის წარმოქმნას. მაგალითად, „გარდაქმნილ“ საზოგადოებაში ნორმებისა და ფასეულობების შეჯახება ქცევის მარეგულირებელ იმ ნორმებსა და ფასეულობებთან, რომელთა მიხედვითაც ჩვენ ვცხოვრობთ წლების მანძილზე. სწორედ ეს და სხვა მიზეზები, ძალიან ხშირად გვევლინებიან გადახრილი ქცევის მასტიმულირებელ ფაქტორებად.

ყოველდღიურ პრაქტიკაში დიდი ოდენობით კონფლიქტური ნორმების არსებობამ, ქცევის ხაზის შესაძლო არჩევანის გაურკვევლობამ შეიძლება მიგვიყვანოს მოვლენამდე, რომელსაც ე. დიურკჰეიმმა ანომია (ნორმების არარსებობის მდგომარეობა) უწოდა. ამასთან, ე. დიურკჰეიმმა სრულიადაც არ მიიჩნევდა, რომ თანამედროვე საზოგადოებას არ გააჩნია ნორმები, პირიქით, საზოგადოებას აქვს ნორმათა უამრავი სისტემა, რომელშიც ცალკეულ ინდივიდებს უჭირთ ორიენტირება. ანომია, დიურკჰეიმის მიხედვით, – ეს არის მდგომარეობა, რომლის დროსაც პიროვნებას, ნორმატიული ქცევის ხაზის არჩევისას, არ გააჩნია კუთვნილების, საიმედოობისა და სტაბი-

ლურობის მტკიცე გრძნობა. თ. პარსონსის თანახმად კი, ანომია არის „მდგომარეობა, რომლის დროსაც ინდივიდთა მნიშვნელოვანი ნაწილი იძულებულია ვითარებაში, რომელიც ხასიათდება სტაბილურ ინსტიტუტებთან ინტეგრაციის სერიოზული ნაკლებობით, რაც არსებითია მათი საკუთარი პირადი სტაბილურობისა და სოციალური სისტემების წარმატებული ფუნქციონირებისათვის. ამგვარი მდგომარეობის თანახმად ანომია იზრდება საზოგადოებაში ზნეობრივი ნორმების უნესრიგობასა და კონფლიქტებთან დაკავშირებით. ასეთ ვითარებაში ადამიანები შემოიფარგლებიან ცალკეული ჯგუფების ნორმებით და, შესაბამისად, არა აქვთ სტაბილური პერსპექტივა, რომლის შესაბამისადაც მათთვის აუცილებელია ყოველდღიურ ცხოვრებაში გადანყვეტილებების მიღება.

რ. მერტონი აღნიშნავს, რომ ანომია ჩნდება არა არჩევანის თავისუფლებისგან, არამედ მრავალი ინდივიდის უუნარობისგან – დაცვან ნორმები, რომელთაც ისინი სრულად იღებენ. მთავარ სირთულეს იგი ხედავს კულტურულ მიზნებსა და მათ განსახორციელებლად საჭირო ლეგალურ (ინსტიტუციონალურ) საშუალებებს შორის დისჰარმონიაში. მაგალითად, მაშინ, როცა საზოგადოება მხარს უჭერს თავისი წევრების ძალისხმევას კეთილდღეობის ამაღლებისა და მაღალი სოციალური მდგომარეობისკენ სწრაფვაში, საზოგადოების წევრების ლეგალური საშუალებები ამგვარი მდგომარეობის მისაღწევად ძალზე შეზღუდულია. საზოგადოებაში არსებული უთანასწორობა არის ის ბიძგი, რომელიც აიძულებს მის წევრს ეძებოს არალეგალური საშუალებები და მიზნები, ანუ გადაუხვიოს საყოველთაოდ მიღებულ კულტურულ ნიმუშებს. მართლაც, როცა ადამიანს არ შეუძლია მიღწიოს კეთილდღეობას ტალანტისა და უნარების (ლეგალური საშუალებების) წყალობით, მან შეიძლება მიმართოს მოტყუებას, ფალსიფიკაციას, ან ქურდობას, რასაც, რასაკვირველია, ვერ მოიწონებს საზოგადოება (რობერტ მერტონის – „დაძაბულობის თეორია“ როგორც დევიაციის ერთ-ერთი საფუძველი). ამრიგად, გადახრები მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია კულტურულ მიზნებსა და ინსტიტუციონალურ საშუალებებზე, რომელთაც აღიარებს და იყენებს ესა თუ ის პიროვნება. რ. მერტონმა შეიმუშავა პიროვნების ქცევის ტიპოლოგია მათ მიზნებსა და საშუალებებთან მიმართებით.

1. კონფორმისტი იღებს როგორც კულტურულ მიზნებს, ასევე საზოგადოების მიერ მოწონებულ ინსტიტუციონალურ საშუალებებს და არის საზოგადოების ლოიალური წევრი;
2. ნოვატორი ცდილობს მიაღწიოს კულტურულ მიზნებს (მის მიერ მიღებულ) არაინსტიტუციონალური საშუალებებით (უკანონო და კრიმინალური საშუალებების ჩათვლით);
3. რიტუალისტი იღებს ინსტიტუციონალურ საშუალებებს და მათ აბსოლუტიზაციასაც ახდენს, მაგრამ უგულებელყოფს ან იგინეებს მიზნებს, რისკენაც იგი ისწრაფვის ამ საშუალებების

- გამოყენებით. რიტუალები, ცერემონიები და წესები მისთვის ქცევის საფუძველია, ამავედროულად, ორიგინალურ, ტრადიციულ საშუალებებს იგი, როგორც წესი, უარყოფს (ასეთ ადამიანთა ტიპს განეკუთვნება ბიოროკრატი, რომელიც ორიენტირებულია საქმიანი ცხოვრების მხოლოდ ფორმალურ მხარეებზე და არ ფიქრობს მიზნებზე, რისთვისაც ეს საქმიანობა ხორციელდება);
4. იზოლირებული ტიპი ემიჯნება როგორც კულტურულ, ტრადიციულ მიზნებს, ასევე ინსტიტუციონალურ საშუალებებს, რომლებიც საჭიროა მათ მისაღწევად (მათ უნდა მივაკუთვნოთ, მაგალითად, ალკოჰოლიკები, ნარკომანები);
 5. ამბოხებული გაურკვევლობაშია როგორც საშუალებებთან, ასევე კულტურულ მიზნებთან მიმართებით; იგი ემიჯნება არსებულ მიზნებსა და საშუალებებს, ცდილობს ნორმათა და ფასეულობათა ახალი სისტემისა და მათი მიღწევის საშუალებების შექმნას.

მოცემული ტიპოლოგიის გამოყენებისას მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომ ადამიანებს ყოველთვის როდი შეუძლიათ იყონ კონფორმული ნორმატიულ კულტურასთან მიმართებით ან სრული ნოვატორები. ყოველ პიროვნებას ამა თუ იმ ხარისხით გააჩნია ზემოთ ჩამოთვლილი ტიპებისათვის დამახასიათებელი ნიშნები. თუმცა, რომელიმე მათგანი, ჩვეულებრივ, უფრო მეტად ვლინდება და ამით ახასიათებს მოცემულ პიროვნებას.

როცა ზნეობრივი ნორმები კრძალავენ გარკვეული მოქმედებების განხორციელებას, რაც ძალიან სურს ზოგიერთს, იქმნება ნორმიდან გადახრილი ქცევის სხვა ფენომენი – გამართლების ნორმები. ეს არის კულტურული ნიშნები, რომელთა მეშვეობითაც ადამიანები ამართლებენ რაიმე სახის აკრძალული სურვილებისა და მოქმედებების განხორციელებას არსებულ მორალურ ნორმებთან ღიად დაპირისპირების გარეშე. ძალზე ხშირად გამართლების ნორმები იქმნება იქ და მაშინ, სადაც და როდესაც ხდება ნორმათა ხშირი დარღვევა შემდგომი სანქციების გარეშე. ფსიქოლოგებმა ჯ. რუბეკმა და ლ. სპრემი დაადგინეს, რომ ბოჰემური სუბკულტურის (თავისუფლება, შეუბოჰველობა, თავისუფალი გრძნობები) ნორმები ამართლებს სასიყვარულო კავშირებს დაქორწინებულ მამაკაცებსა და ახალგაზრდა ქალბატონებს შორის. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ გამართლების ნორმები წარმოადგენს ნორმიდან გადახრილი ქცევის ნახევრად ინსტიტუციონალიზებულ ფორმას.

სოციალური ნორმების ათვისება – სოციალიზაციის საფუძველია. ამ ნორმების დაცვა კი განსაზღვრავს საზოგადოების კულტურის დონეს. საყოველთაოდ აღიარებული ნორმებიდან გადახრას სოციოლოგიაში უწოდებენ დევიანტურ ქცევას. ფართო გაგებით „დევიაცია“ გულისხმობს ნებისმიერ მოქმედებას, რომელიც არ შეესაბამება: ა) დაუნერგულ ნორმებს; ბ) დანერგულ ნორმებს. ვიწრო გაგებით „დევიაცია“ ეხება მხოლოდ პირველი ტიპის შეუსაბამოს,

მეორე ტიპს კი ეწოდება დელიკვანტური ქცევა.

სოციალური ნორმები ორი ტიპისაა:

- 1) დანერგული – კონსტიტუციაში, სისხლის სამართალსა და სხვა იურიდიულ კანონებში ფორმალურად დაფიქსირებული ნორმები, რომელთა დაცვა გარანტირებულია სახელმწიფოს მიერ.
- 2) დაუნერგული – არაფორმალური ნორმები და ქცევის წესები, რომელთა დაცვა არ არის გარანტირებული სახელმწიფოს სამართლებრივი ასპექტებით. ისინი დამკვიდრებულია ტრადიციებში, ჩვეულებებში, ეტიკეტში, მანერებში, ე.ი. კონვენციებით ან უსიტყვო შეთანხმებით ადამიანებს შორის იმის შესახებ, თუ რა ჩაითვალოს საჭირო, სწორ, მოსაწონ ქცევად.

ფორმალური ნორმების დარღვევას ეწოდება დელიკვანტური (დანაშაულებრივი) ქცევა, ხოლო არაფორმალური ნორმების დარღვევას – დევიანტური (ნორმებიდან გადახრილი) ქცევა. რით განსხვავდებიან ისინი ერთმანეთისგან? დევიანტური და დელინკვენტური ქცევა შეიძლება შემდეგნაირად განვასხვავოთ. პირველი შეფარდებითია, მეორე კი – აბსოლუტური. დევიანტური ქცევა შეფარდებითია, რადგან ეხება მხოლოდ მოცემული ჯგუფის კულტურულ ნორმებს. მაგრამ დელიკვანტური ქცევა აბსოლუტურია ქვეყნის კანონებთან მიმართებით.

დელიკვანტურობა. ქურდობა, მექრთამეობა, ძარცვა ან მკვლელობა არღვევს სახელმწიფოს ძირითად კანონებს, რომლებიც გარანტირებულია პიროვნების უფლებები და სისხლისამართლებრივად დასჯადია. დამნაშავეებს ასამართლებენ, მათ უსჯიან სასჯელის ზომას სხვადასხვა ვადით (სისხლის სამართლებრივი ქმედების სიმძიმის შესაბამისად), აგზავნიან გამოსასწორებელ ან კატორღულ სამუშაოებზე, სვამენ ციხეში ან განუსაზღვრავენ პირობით სასჯელს (უფლებათა ნაწილობრივი შეზღუდვა).

დანაშაულებრივ ქმედებებს განეკუთვნება თაღლითობა, დატაცება, ყალბი დოკუმენტების დამზადება, ქრთამი, სამრეწველო შპიონაჟი, ვანდალიზმი, ქურდობა, შეჭრა, ავტოქურდობა, ცეცხლის ნაკიდება, პროსტიტუცია, აზარტული თამაშები და სხვა მართლსაწინააღმდეგო ქმედებები.

დევიანტურობა. ისეთი ქცევები, როგორიცაა ნუდიზმი (ლათინურად ნუდუს – სიშიშველე), სექსით დაკავება საჯარო ადგილებში, ბილნსიტყვაობა, ხმამაღალი ან ალგზნებული საუბარი, პირიქით, არ არღვევს სისხლის სამართლის ნორმებს, მაგრამ ეწინააღმდეგება ქცევის ნორმებს. დასჯის ერთადერთი საშუალებაა ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობის დაკისრება, ჯარიმის გადახდევინება, გარემოცვის მხრიდან გაიციხვა, გამვლელთა აღმაცერი გამოხედვა. დევიანტური ქცევის ფორმებს განეკუთვნება ალკოჰოლიზმი, პროსტიტუცია, ჰომოსექსუალიზმი, აზარტული თამაშები, ფსიქიკური აშლილობა, თვითმკვლელობა ა.შ.

ზოგადად, დევიაციასთან დაკავშირებით სოციოლოგებმა დაადგინეს შემდეგი კანონზომიერებები:

1. თუ ნორმებთან შეუსაბამობას მოაქვს პირადი

- ზიანი, საზოგადოების მიერ ნაკლებად ისჯება ან საერთოდ არ ისჯება, ვიდრე კოლექტიური ზიანის მომტანი დრღვევა. (ასანთთან დაუდევარმა მოპყრობამ შეიძლება გამოიწვიოს ხანძარი საზოგადოებრივ შენობაში და შეიწიროს მრავალი ადამიანის სიცოცხლე. იგი უფრო მკაცრად ისჯება, ვიდრე იგივე დარღვევა კერძო სახლში).
2. თუ ნორმიდან გადახრა საფრთხეს უქმნის ადამიანის სიცოცხლეს, იგი უფრო მკაცრად ისჯება, ვიდრე ქონების ან საზოგადოებრივი ნეს-რიგისათვის ზიანის მიყენება. (სატრანსპორტო შემთხვევები და საგზაო ავარიები).
 3. მნიშვნელოვანი მატერიალური ზიანის გამომწვევი დევიანტური ქცევა, რომელიც საფრთხეს უქმნის ადამიანის სიცოცხლეს ან ღირსებას, ან საფრთხის ქვეშ აყენებს სახელმწიფო უსაფრთხოებას, გადადის ქცევის სხვა კატეგორიაში და კვალიფიცირდება დანაშაულად. (სამშობლოს მოღალატეების სასამართლო პროცესი).
 4. მინიმალურ გაკიცხვად გადახრებს საზოგადოება უფრო მშვიდად ხვდება, რადგან შემთხვევით მოვლენად მიიჩნევა, რომელიც შეიძლება ნებისმიერს მოუვიდეს.
 5. საზოგადოების მოთმენის ზღვარი გადახრების მიმართ განსხვავებულია სხვადასხვა კულტურებში თუ ერთსა და იმავე კულტურაში, სხვადასხვა სიტუაციებში.

მაგალითად, ადამიანის მკვლელობა თანამედროვე საზოგადოებაში დანაშაულად ფასდება, პირველყოფილ საზოგადოებაში კი – მსხვერპლშენივად ღმერთებისათვის. ადამიანზე თავდასხმა და მისი მკვლელობა თანამედროვე საზოგადოებაში დანაშაულია, მაგრამ დამნაშავესგან თავდაცვა, რომელმაც შეიწირა თავდამსხმელის სიცოცხლე, – გმირობად შეფასდეს. თანამემამულის მკვლელობა მშვიდობიან დროს მკაცრად ისჯება, ხოლო უცხოტომელის მკვლელობა, რომელიც მტრად ან დამპყრობად მიიჩნევა, პატივისცემას იწვევს და დიდება მოაქვს.

საბოლოოდ, დევიაციის ყველა ფორმა შეიძლება განვალაგოთ გარკვეულ კონტინუუმში მის ერთ პოლუსზე განვითავდეს პირთა ჯგუფს, რომლებიც ავლენენ მაქსიმალურად გაკიცხვად ქცევას: რევოლუციონერები, ტერორისტები, არაპატრიოტები, გამცემები, ათეისტები, დამნაშავეები, ვანდალები, ცინიკოსები. მეორე პოლუსზე განვითავდეს ჯგუფი მაქსიმალურად მოსაწონი გადახრებით: ეროვნული გმირები, გამოჩენილი არტისტები, სპორტსმენები, მეცნიერები, მწერლები, მხატვრები და პოლიტიკური ლიდერები, მისიონერები, შრომის მოწინავენი, ძალზე ჯანსაღი და ლამაზი ადამიანები.

თუ ჩვენ სტატისტიკურად შევაჯამებთ ყოველივეს, აღმოჩნდება, რომ ნორმალურ განვითარებულ ქვეყნებში და ჩვეულებრივ პირობებში ყოველ ამ ჯგუფზე მოდის მოსახლეობის საერთო რაოდენობის დაახლოებით 10-15% და, პირიქით, მოსახლეობის 70%-ს შეადგენს „მყარი საშუალოსნები“ – უმნიშვნელო გადახრების მქონე ადამიანები. მიუხედავად

იმისა, რომ ადამიანთა უმეტესობა დროის დიდ მონაკვეთს კანონთან თანხმობაში ატარებს, მათ ვერ ვწოდებთ აბსოლუტურად კანონმორჩილებს, ანუ სოციალურ კონფორმისტებს.

ნიუ-იორკის მოსახლეთა გამოკითხვისას 99%-მა აღიარა, რომ მათ ჩაუდენიათ ერთი ან მეტი უკანონო ქმედება, მაგალითად, ფარულად იქურდეს მაღაზიაში, მოატყუეს საგადასახადო ინსპექტორი ან „მენტი“, არაფერს ვამბობთ უფრო უცოდველ მოქმედებებზე – სამსახურში დაგვიანება, ქუჩის გადაჭრა ან მოწვევა აკრძალულ ადგილებში.

სოციალურ გადახრებს საზოგადოებაში ორმხრივი წინააღმდეგობრივი როლი გააჩნია. ისინი, ერთი მხრივ, საფრთხეს უქმნიან საზოგადოების სტაბილურობას, მეორე მხრივ – ინარჩუნებენ ამ სტაბილურობას. სოციალური სტრუქტურების წარმატებული ფუნქციონირება შეიძლება ჩავთვალოთ ეფექტურად მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ უზრუნველყოფილი იქნება წესრიგი და საზოგადოების წევრთა პროგნოზირებადი ქცევა. საზოგადოების ყოველმა წევრმა უნდა იცოდეს (რა თქმა უნდა, გონივრულ ფარგლებში) რა ქცევას უნდა მოელოდეს მისი გარემოცვისგან, რა ქცევას მოელიან მისგან საზოგადოების სხვა წევრები. საზოგადოებასა თუ სოციალურ ჯგუფში სოციალური გადახრების მრავალრიცხოვანი შემთხვევების არსებობისას ადამიანები კარგავენ მოსალოდნელი ქცევის გრძნობას, ხდება კულტურის დეზორგანიზაცია და ირღვევა სოციალური წესრიგი. ზნეობრივი ნორმები ვეღარ აკონტროლებენ ჯგუფის ან საზოგადოების წევრთა ქცევას, ამ უკანასკნელებმა შეიძლება უარყონ ფუძემდებლური ფასეულობები, ინდივიდებს კი ეკარგებათ უსაფრთხოებისა და თავიანთ მოქმედებებში რწმენის გრძნობა. ამიტომაც, საზოგადოება ეფექტურად მხოლოდ მაშინ იფუნქციონირებს, როცა მისი წევრების უმეტესობა მიიღებს დამკვიდრებულ ნორმებს და იმოქმედებს ძირითადად სხვა ინდივიდების მოლოდინების შესაბამისად.

არ არსებობს ისეთი თანამედროვე საზოგადოება, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში სტატიკური დარჩენილა. მსოფლიო ცივილიზაციებიდან სრულიად იზოლირებულ თანამეგობრობებშიც კი დროდადრო იცვლებოდა ქცევის ნიმუშები გარემოს ცვლილების გამო. შობადობის მკვეთრი ზრდა, ტექნოლოგიური სიახლეები, ფიზიკური გარემოცვის ცვლილებები – ყოველივე ამან შეიძლება გამოიწვიოს ახალი ნორმების მიღება და საზოგადოების წევრების ადაპტირება მათთან.

ახალი სოციალური ნორმები კი, როგორც წესი იქმნება და ვითარდება ინდივიდის ყოველდღიური ქცევის შედეგად. ინდივიდთა მცირე რიცხვის, ჩვეულებრივი ნორმებიდან გადახრილი ქცევა შეიძლება გახდეს ახალი ნორმატიული ნიმუშების შექმნის საწყისი. თანდათანობით, დრომოქმული ტრადიციების დაძლევის, ნორმიდან გადახრილი ქცევა, რომელიც შეიცავს ახალ სიცოცხლისუნარიან ნორმებს, სულ უფრო მეტად აღწევს ადამიანთა ცნობიერებაში. სო-

ციალური ჯგუფების წევრთა მიერ ახალი ნორმების შემცველი ქცევის ათვისების კვალდაკვალ იგი კარგავს გადახრილი ქცევის სტატუსს.

ამრიგად, გადახრილი ქცევა ხშირად საყოველთაოდ აღიარებული კულტურული ნორმების საფუძველია. მის გარეშე რთული იქნებოდა კულტურის ადაპტირება საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების ცვლილებებთან. თუმცა უნდა ვაღიაროთ, რომ სოციალურ გადახრათა აბსოლუტური უმრავლესობა დესტრუქციულ როლს ასრულებს საზოგადოების განვითარებაში. მხოლოდ ზოგიერთი უმნიშვნელო რაოდენობის გადახრა შეიძლება გარკვეულწილად მივიჩნიოთ სასარგებლოდ. სწორედ სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების ერთ-ერთი მოცანაა სასარგებლო კულტურული ნიმუშების ამოცნობა და, შესაბამისად, მათი გაკონტროლება ინდივიდებისა და ჯგუფების გადახრილ ქცევაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბატურიანი ვ., სოციოლოგია. სახელმძღვანელო უმაღლეს სასწავლებელთა სტუდენტებისათვის. 2012 (რუს. ენაზე).
2. ივანოვი დ., სოციოლოგიის პარადიგმები. ომსკი, 2005 (რუს. ენაზე).
3. მასიონისი ჯ., სოციოლოგია. მ., 2004 (რუს. ენაზე).
4. სმელზერი ნ., სოციოლოგია. მ., 1994 (რუს. ენაზე).
5. ფერეოლო ჟ., სოციოლოგია, ტერმინოლოგიური ლექსიკონი (რუს. ენაზე).
6. კალჟუნი ქ., ლაითი დ., კელერი ს., სოციოლოგია. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბ., 2007. ნაწილი II, პიროვნება და საზოგადოება.
7. გიდენსი ე., სოციოლოგია. მ., 2005 (რუს. ენაზე).